
 Prikaz

Milan Gavrović Bolesna vremena

SNV, Zagreb, 2016, 504 str.

Milan Gavrović (1935) poznati je novinar i dobitnik nagrade Hrvatskog novinarskog društva za životno djelo "Otokar Keršovani". Pisao je za razne medije, između ostalog i za "Vjesnik", "Vjesnik u srijedu", "Privredni vjesnik", "Globus", "Danas", "Start", "Feral Tribune", Radio Slobodna Europa i "Novosti".

Objavljena knjiga zbirka je novinskih članaka iz "Ferala" (1994-2001) i "Novosti" (2011-2015) kojima je Gavrović dodao još dva kritička rada.

Članci i radovi svrstani su u pet poglavlja. Prvo poglavlje pod naslovom *Filistri* sadrži novinske članke iz "Ferala" i obuhvaća temu razbijanja Jugoslavije te ulogu HDZ-a, dijela emigracije i nacionalizma u tom procesu. Zanimljiv je dio poglavlja koji sadrži Gavrovićeve bilješke o susretima Franje Tuđmana i Ante Markovića početkom 1990-ih, koje je, uz dopuštenje samog Markovića, objavio 1999.

Drugo poglavlje – *Inkvizitori* – bavi se društvenim utjecajem Crkve u Hrvatskoj. Posebnu je polemiku Gavrović, kao novinar "Ferala", vodio sa Živkom Kustićem, dugogodišnjim urednikom "Glasa Koncila" i jednim od protagonista glavnog projekta Katoličke crkve koji je realiziran 1975-1976. "Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata".

Treće poglavlje – *Mandarini i kepeci* – sastoji se od dva povećá rada. Prvi rad *Prevođenje kapitala* u većem dijelu nije dosad objavljiván. Osnovna je poruka rada da je privatizacija u režiji HDZ-a spriječila normalnu tranziciju u kapitalizam, onu tranziciju bez pretvorbe, bez nasilja i bez tajkuna koju je svojim reformama započeo Ante Marković.

Dosad neobjavljeni rad *Utopija* najveći je u ovoj knjizi. U njemu je Gavrović dao analizu samoupravljanja kojem je konačno presudila birokracija kad je svoje interese realizirala najprije u Slobodanu Miloševiću, a onda i u liderima drugih nacionalističkih pokreta. Dalje je analizirao masovni pokret, pri čemu su zanimljive analize djelovanja nacionalnih frakcija SKJ i njihovog stava oko deviza. Sam Gavrović naglašava bitnu razliku između zahtjeva 'devize proizvođačima', za što se sam zalagao, i zahtjeva 'devize republikama'.

Četvrto poglavlje – *Trijumfatori* – obuhvaća Gavrovićeve članke u "Feralu" koji su pretežito ekonomske tematike. Razrađuje se problematika privatizacije i ukazuje na nužnost brze privatizacije ("ponor se ne može preskočiti u dva skoka"), nužnost samo privatizacije bez pretvorbe, potrebu odsutnosti politike iz privrede i nužnost demokracije.

Posljednje poglavlje nosi naslov *Kompradori*. Sagledavajući ulogu Hrvatske u današnjem kapitalističkom svijetu, Gavrović se opet vraća na pitanje pretvorbe i privatizacije koje je odredilo trasu hrvatskog (ne)razvitka. Detektira i osnovno rješenje za drugačiji put – korjenitu promjenu ekonomskog modela koji bi promijenio potrošačko-uvoznu orijentaciju s neprirodno jakom kunom u proizvodno-izvoznu orijentaciju s povratkom monetarnog suvereniteta.

Dvije teme koje se mogu izdvojiti u Gavrovićevom opusu jesu samoupravljanje te pretvorba i privatizacija.

U vezi s konstatacijom o sudbini samoupravljanja istina je nešto kompleksnija jer je uzrok sloma u krajnjoj instanci bio sljedeći: proizvodnost rada razvijana samoupravljanjem bila je dosta ispod razine razvijenih kapitalističkih zemalja, na primjer Njemačke. Posljedice niže proizvodnosti rada bili su i skuplji proizvodi i slaba valuta. Ono što se nazivalo socijalizmom, čemu je samoupravljanje bilo temelj, više je bilo prijelazno razdoblje prema socijalizmu.

Iako Gavrović tvrdi kako su ruski komunisti pogrešno vjerovali da je socijalizam ostvariv u nerazvijenoj zemlji, pa su onda uveli NEP i tako priznali da su bili u krivu – istina je ipak malo drugačija. Otpočetak su, a posebno nakon iskustva s ratnim komunizmom, bili mišljenja da ono što grade nije socijalizam, nego tek društveno-ekonomske pretpostavke za put prema socijalizmu. Njihova revolucija i njihovi napori bili su u svakom momentu povezani s revolucionarnom situacijom u Njemačkoj i drugim zemljama razvijenijim od Rusije. Tek nakon 1924., a konačno i nakon poraza lijeve opozicije 1927., u Sovjetskom Savezu je kao glavna doktrina prihvaćena teorija socijalizma u jednoj zemlji. Suštinski ista doktrina bila je dominantna i u Jugoslaviji.

Pitanje pretvorbe i privatizacije, odnosno restauracije kapitalizma u Hrvatskoj kod Gavrovića ima posebnu važnost, i to s pravom. Međutim, trebao mu je prići objektivnije. To se vidi i iz toga što privatizaciju s početka 90-ih naziva pogrešnom jer je bila tajkunska. Ipak, svjestan je da se HDZ nije želio ni htio odreći svog političkog utjecaja na privredu zemlje.

Nedovoljno je razrađena koncepcija prvobitne akumulacije. Gavrović smatra da taj proces ovdje nije zaživio budući da se imovina otimala i dijelila da bi se društvo podijelilo, bez brige za daljnji razvoj poduzeća i bez da se pitalo kako se imovina koristi (str. 344). Stvar je u tome što upravo to i jesu osobine prvobitne akumulacije – razdvajanje neposrednih proizvođača od sredstava za proizvodnju. Jedino tako može se uspostaviti kapital-odnos, grubim oduzimanjem vlasništva od radnika, da bi se dobila situacija u kojoj na jednoj strani postoje radnici koji ne posjeduju ništa osim svoje radne snage, a na drugoj vlasnici imovine i sredstava za proizvodnju.

Budući da nije dovoljno naglasio politički moment, a i da ga je u slučaju HDZ-a iskusio i previše jer je u danom trenutku ta stranka bila utjelovljenje prevlasti političkog nad ekonomskim, Gavrović na nekim mjestima upada u proturječnost.

Tako na više mjesta zagovara brzu privatizaciju (str. 306-307 i 309), a istovremeno zahtijeva uklanjanje politike iz privrede. Po njemu privatizacija ima ključan zadatak da odradi taj proces uklanjanja. Jer, po Gavroviću, politika u privredi rađa korupciju i pretvara državnu vlast u gospodara umjesto u slugu naroda (str. 308). Da bi potom konstatirao kako je za te promjene nužna politička volja (str. 310).

Međutim, ne postoji politička volja koja istovremeno neće provoditi interese onih koje zastupa i onih koji čine tu političku volju. Da bi nastala politička volja, potrebna je politička organizacija, a za to je potreban mukotrpan i dugotrajan politički rad. I zbog toga ona ne može biti neutralna i pasivna.

U tom kontekstu mogu se shvatiti Gavrovićevi navodi kako se kapitalizam da-

našnjice zasniva na socijalnom darvinizmu te se zbog toga radno vrijeme produžava umjesto da se skraćuje (str. 466). Dobro je uočio da trenutne proizvodne snage objektivno mogu osigurati skraćivanje radnog vremena. Ali proizvodni su odnosi (kapital-odnos) takvi da to sprečavaju. Na njih odlučujuće djeluje subjektivni moment, odnosno organizirani pokret. Dakle, danas se radno vrijeme produžava ponajviše zato što ne postoji organizirani politički pokret koji bi se tome suprotstavio.

Zanemarivanje političkog subjekta vidi se i kada Gavrović na jednom mjestu (str. 392) navodi kako je u Breton Woodsu dogovoren novi međunarodni financijski i monetarni poredak po zamisli ekonomista Johna Maynarda Keynesa. Ipak, to nije točno, jer presudan je bio utjecaj vladina dužnosnika pri američkom ministarstvu financija Harrya Dextera Whitea, koji je zapravo predstavljao interese američkog kapitala. Keynes je zastupao interese britanskog kapitala, tada već u opadanju, pa je logično da nije mogao imati presudan politički utjecaj.

Uz sve navedeno knjiga Milana Gavrovića ima važnost koja nadilazi potrebu čitatelja da pročita nešto novo i zanimljivo. Ona je u cjelini poučna jer se autor koristi primjerima iz povijesti, pritom praveći ekonomske i političke usporedbe. Itekako je aktualna jer se u njoj analiziraju ne samo početne faze postojećeg političko-ekonomskog sistema nego i ostale društvene pojave koje su ga u stopu pratile da bi se razvio do današnje mjere. Politički je korisna jer progovara o onim problemima koji zaista muče naše društvo i koji se, da bi se počeli praktično rješavati, najprije moraju misaono postaviti.

Svakako je treba preporučiti onima koji žele dalje razvijati kritički misaoni aparat za analizu društvenih odnosa, ali i onima koji su tek počeli sumnjati u idealističku sliku našeg društva kakvu nam serviraju političari iz stranke na vlasti.

Dimitrije Birač
Arhiv Srba u Hrvatskoj

Prikaz

Aleksandra Đurić-Bosnić **Kultura nacije: između krvi i tla**

University Press, Sarajevo, 2016, 280 str.

S današnje vremenske distance možemo puno smislenije i trezvenije analizirati različite aspekte onoga što se događalo tijekom zadnjeg desetljeća postojanja socijalističke Jugoslavije, kao i u periodu tragičnih ratnih zbivanja tijekom 1990-ih. Ono što je, čini se, nedovoljno zastupljeno u politologiji i historiografiji u tom kontekstu jest analiza evolucije onoga što bismo, uvjetno rečeno, mogli nazvati građenjem mita o vlastitoj naciji i autorefleksijom o njenom mjestu u suvremenoj historiji u odnosu na ostale nacije. U tom je pogledu knjiga *Kultura nacije: između krvi i tla* autorice Aleksandre Đurić-Bosnić vrijedan doprinos rasvjetljavanju jednog specifičnog spleta historijskih odnosa na postjugoslavenskom prostoru, a naročito stanja u Srbiji.

Treba odmah reći da je autorica vrlo pažljivo strukturirala knjigu, koja započinje